

9

duben 2010

Hnízdící pár dudků chocholatých odchycený na Břeclavsku. Foto ke článku na s. 13 a 14. Foto: O. Illich

Vážení kolegové,
do rukou se vám dostává jarní číslo zpravodaje Kroužkovatel. Jak jste si mohli všimnout již v minulém čísle, které obsahovalo Kroužkovací zprávu za rok 2008, zpravodaj výrazně změnil svou grafickou podobu. Nová podoba sebou přinese i určité změny v náplni jarních čísel, zatímco podzimní vydání budou vždy věnována Kroužkovací zprávě za předchozí rok. V jarním zpravodaji se tak budete setkávat s pravidelnými rubrikami. Dvě z nich budou zaměřeny na v současnosti probíhající projekty CES a RAS. Na prostředním barevném dvojlistu vám přiblížíme některé z aktuálních témat souvisejících s kroužkovací činností. V neposlední řadě se vám také budeme snažit zprostředkovat poznatky ze současných ornitologických výzkumů, založených právě na výsledcích kroužkování nejen u nás, ale i ve světě. Podstatnou část obsahu

však budou i nadále tvořit původní články vás, kroužkovatelů. Proto doufáme, že se vám nová podoba bude líbit a že přispěje také k vaší vyšší publikační činnosti.

Zpravodaj pro vás připravuje nová redakční rada ve složení: Alena Klvaňová, Petr Klvaňa, Miroslav Jelínek, Zdeněk Valeš, Peter Adamík a Jaroslav Koleček. Chtěli bychom na tomto místě rovněž poděkovat členům předchozí redakční rady za jejich práci, které obětovali nemalý kus svého volného času.

Velký dík patří také paní Zdeně Vacíkové, technické redaktorce, která zajišťovala sazbu a předtiskovou úpravu předchozích čísel Kroužkovatele.

Vaše redakce

Projekt CES v ČR v roce 2009

Miroslav Jelínek | e-mail: mir.jelinek@email.cz

Projekt CES (v překladu kroužkování za konstantního úsilí na stejných lokalitách) probíhá na území ČR od roku 2004. Cílem projektu je popis změn ve velikosti hnízdních populací (populační trendy) běžnějších druhů ptáků, především pěvců. Metodika projektu dovoluje rovněž sledovat změny v hnízdní úspěšnosti. V roce 2009 se na projektu CES podílelo 40 kroužkovatelů na 25 lokalitách, z toho na 15 místech je nepřetržitě chytáno od roku 2004 (Tab. 1). Nově byl v roce 2009 zahájen CES v NPR Velký Tisý v CHKO Třeboňsko. Naopak z časových důvodů nebyl proveden odchyt v NPR Soos u Františkových Lázní, kde se nepodařilo zajistit náhradní spolupracovníky. Současně musela být ukončena pro trvalé problémy s vykazováním činnosti spolupráce na lokalitě u Záhlinc. Většina odchytových stanovišť je situována do mokřadních bioto-

pů (rákosiny či podmačené křoviny) a jen tři lokality lze označit za čistě terestrické. Dalším problémem je stále nízký počet kroužkovatelů na jednotlivých lokalitách. V této souvislosti bych chtěl apelovat na kroužkovatele, kteří uvažují o zapojení do projektu CES, aby nejprve zvážili své zapojení do již běžících akcí, a pokud uvažují o založení nové lokality, aby se pokusili obsazovat přednostně křovinné biotopy.

Hnízdní sezóna a tím i odchytů v rámci projektu CES byly v roce 2009 silně ovlivněny deštěm a bouřkami. Lokální průběh srážek způsobil, že se výsledky odchytů mezi stanovišti značně liší. Zatímco na některých stanovištích (např. PR Strádovka, Hledsebe, Zeměchy) byly počty chycených ptáků označeny za vůbec nejhorší po dobu trvání akce CES, jinde byly odchycené počty ptáků průměrné až mírně nadprůměrné (např. Heřmanský stav, rybník Zrcadlo, Žehuňský rybník). Z důvodu zcela zaplavených odchytových stanovišť či nepřetržitého deště nemohlo být na třech lokalitách (Opatovický rybník, Krvavý rybník a PR Strádovka) provedeno všech 9 předepsaných kontrol. Na Červenském rybníku došlo během silné bouře k zatarasení odchytového průseku spadlými kmeny stromů a jedna kontrola musela být zrušena.

Celkem bylo v roce 2009 v České republice v rámci projektu CES chyceno 77 druhů ptáků v počtu 7398 ex. Tento podprůměrný výsle-

Tab. 1 Přehled lokalit a spolupracovníků projektu CES v ČR v roce 2009, počty chycených ptáků a délka exponovaných sítí.

Kód	lokality, okres	počet ex.+1.K	počet ex. 1.K	celkem ex.	sítě (m)	ex./m
1	rybník Zrcadlo, JC	223	183	406	110	3,69
3	Žehuňský rybník, NB	236	177	413	80	5,16
4	Novozámecký rybník, CL	295	273	568	132	4,30
6	Čekanice, rybník Ovčín, ST	101	37	138	82	1,68
7	Řežabinec, PI	194	155	349	76	4,59
8	Opatovický rybník, JH ***)	68	0	68	72	0,94
9	Heřmanský stav, OV	296	459	755	118	6,40
10	Krvavý rybník, JH **)	91	31	122	74	1,65
11	Postřekov, DO	136	162	298	74	4,03
12	rybník Velký Košíř, SY	157	92	249	144	1,73
13	Zeměchy, ME	142	80	222	94	2,36
14	rybník Baroch, PA	227	159	386	104	3,71
15	rybník Žabakor, MB	129	172	301	82	3,67
17	Vlčnov, UH	182	163	345	96	3,59
18	Hledsebe, ME	102	92	194	84	2,31
19	Pekla, SY	121	88	209	72	2,90
21	Červenský rybník, MB *)	93	45	138	70	1,97
22	Lhotka, ME	142	72	214	79	2,71
23	Choteč, PZ	248	251	499	168	2,97
24	Chouč, TP	130	65	195	122	1,60
25	rybník Buben, JC	202	100	302	130	2,32
26	Senetín, rybník Zbožňov, KH	198	140	338	71	4,76
28	Bohdanečský rybník II, PA	109	134	243	110	2,21
29	PR Strádovka II, CR *)	99	27	126	120	1,05
30	Velký Tisý, JH	156	164	320	96	3,33

*) jen 8 kontrol | **) jen 7 kontrol | ***) jen 5 kontrol

Kroužkovatelé: 1–Jelínek M., Smolík Z., Šoltys V., Bartoníček J., Valeš Z., 3–Jelínek M., Urbánek L., Vyskočil J., 4–Klápště J., 6–Louda P., 7–Šebestian J., Havlíček J., 8–Bartuška V., Cepák J., Voneš R., 9–Haluzík M., Stolarczyk J., 10–Chaloupka M., 11–Bošek V., 12–Urbánek L., 13–Novák F., 14–Česák J., 15–Klápště J., 17–Pavelčík P., 18–Lumpe P., Novotný K., Svoboda I., 19–Andrle J., 21–Kverek P., 22–Procházka J., Černý P., 23–Novák F., Hejzlar J., 24–Horák M., Vaník J., 25–Bartoníček J., 26–Kavka M., Křivský J., 28–Bárta F., Horák J., Veselý J., 29–Bárta F., 30–Kučera K., Mráz J., Cepák J., Filípek P.

dek je do velké míry zapříčiněn špatnými povětrnostními podmínkami na stanovištích. Na jedno stanoviště připadalo v roce 2009 v průměru 98,5 metrů sítě (70–168 m). Převaha stanovišť v litorál-

Tab. 2 Druhové složení a počty 42 nejčastěji chytaných ptáků v rámci projektu CES v roce 2009.

Druh	Celkem +1.K	Celkem 1.K	Celkem ex.	%
<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	1053	721	1774	24,0
<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	418	249	667	9,0
<i>Sylvia atricapilla</i>	299	352	651	8,8
<i>Phylloscopus collybita</i>	162	271	433	5,9
<i>Acrocephalus palustris</i>	276	140	416	5,6
<i>Cyanistes caeruleus</i>	136	270	406	5,5
<i>Emberiza schoeniclus</i>	168	107	275	3,7
<i>Parus major</i>	85	189	274	3,7
<i>Turdus merula</i>	117	102	219	3,0
<i>Sylvia communis</i>	102	59	161	2,2
<i>Sylvia borin</i>	124	32	156	2,1
<i>Panurus biarmicus</i>	20	115	135	1,8
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	94	31	125	1,7
<i>Emberiza citrinella</i>	75	49	124	1,7
<i>Hirundo rustica</i>	38	80	118	1,6
<i>Phylloscopus trochilus</i>	80	34	114	1,5
<i>Luscinia svecica</i>	74	33	107	1,4
<i>Locustella luscinioides</i>	45	56	101	1,4
<i>Carduelis chloris</i>	78	22	100	1,4
<i>Erithacus rubecula</i>	37	63	100	1,4
<i>Riparia riparia</i>	34	36	70	0,9
<i>Locustella naevia</i>	48	21	69	0,9
<i>Turdus philomelos</i>	29	39	68	0,9
<i>Sylvia curruca</i>	48	17	65	0,9
<i>Prunella modularis</i>	45	17	62	0,8
<i>Lanius collurio</i>	38	10	48	0,6
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	37	11	48	0,6
<i>Sturnus vulgaris</i>	22	17	39	0,5
<i>Passer montanus</i>	18	20	38	0,5
<i>Poecile montana</i>	14	23	37	0,5
<i>Delichon urbicum</i>	32	0	32	0,4
<i>Carduelis carduelis</i>	16	15	31	0,4
<i>Fringilla coelebs</i>	21	4	25	0,3
<i>Aegithalos caudatus</i>	20	2	22	0,3
<i>Remiz pendulinus</i>	13	9	22	0,3
<i>Carduelis cannabina</i>	18	1	19	0,3
<i>Alcedo atthis</i>	4	14	18	0,2
<i>Dendrocopos major</i>	13	3	16	0,2
<i>Sitta europaea</i>	9	7	16	0,2
<i>Motacilla alba</i>	4	11	15	0,2
<i>Hipolais icterina</i>	9	4	13	0,2
<i>Turdus pilaris</i>	7	5	12	0,2
CELKEM *	4077	3321	7398	

* Součty zahrnují všechny odchycené druhy.

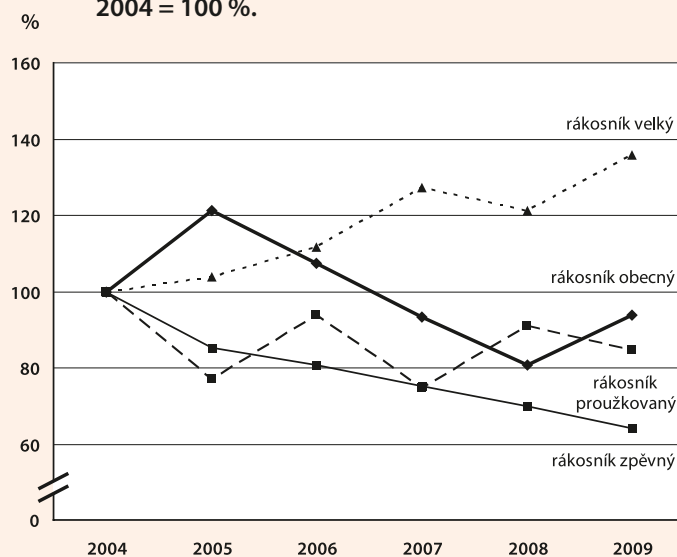
ních porostech rybníků má za následek, že podobně jako v předchozích letech byly dominantními druhy rákosník obecný, následovaný rákosníkem proužkovaným, pěnicí černohlavou, budníčkem menším, rákosníkem zpěvným a sýkorou modřinkou (Tab. 2).

Oproti roku 2008 došlo po čtyřletém poklesu k nárůstu u počtu odchycených adultů rákosníka obecného (Graf 1). Pozvolný nárůst počtů rákosníků velkých dokládají jak výsledky projektu CES (Graf 1), tak i rekordní celkové počty odchycených rákosníků v posledních letech (viz Kroužkovací zpráva za rok 2008). Naopak u rákosníka zpěvného pokračuje sestupný trend, který je opětovně potvrzován již od zahajovacího roku 2004 (Graf 1). Poslední běžný zástupce rákosníků na našem území, rákosník proužkovaný, vykazuje stabilní trend, i když jeho počty každoročně výrazně kolísají (Graf 1). Co se týká dalších rákosiných druhů, pokračuje propad u sýkořice vousaté a po nárůstu v roce 2008 se vrátil k sestupné tendenci také strnada rákosní (Graf 2). Dalšími druhy, u nichž byl zaznamenán pokles, jsou cvrčilka zelená (Graf 3) a pěvuška modrá, jejichž stavy klesly již třetí rok po sobě. Výrazně klesly také počty dospělých ptáků drozda zpěvného, budníčka menšího a pěnice hnědokřídle. Naopak výrazný růst početnosti dospělých jedinců oproti roku 2008 byl zaznamenán u červenky obecné, budníčka většího, cvrčilky slavíkové, sýkory koňadry a pěnice hnědokřídle (Tab 3).

Počasi v roce 2009 mělo značný vliv i na hnízdní úspěšnost řady druhů ptáků. V průměru ovšem překvapivě nedošlo k výraznému snížení hnízdní úspěšnosti a rok 2009 lze v tomto směru považovat jen za mírně podprůměrný. Výraznější pokles úspěšnosti hnízdění byl zjištěn u budníčka většího, rákosníka proužkovaného, rákosníka zpěvného, červenky obecné a sýkory modřinky. Vyšší hnízdní úspěšnost byla zaznamenána u strnada obecného a cvrčilky zelené, oproti dlouhodobému průměru pak i u cvrčilky slavíkové a strnada rákosního (Tab 3). Velké rozdíly v hnízdní produktivitě jsou zřejmě ovlivněny nejen načasováním hnízdění jednotlivých druhů, ale především lokálními rozdíly v množství srážek a intenzitě bouřek.

Na nutnost sledovat tučnost u odchycených ptáků poukázala kontrola rákosníka proužkovaného se švédským kroužkem na rybníce Zrcadlo u Kopidlna, který byl odchycen 1. června, tedy v plné hnízdní sezóně naší populace. Vedle švédského kroužku na severský původ poukazoval také 4. stupeň tučnosti. Další 31 ex. rákosníka proužkovaného, chycených během stejné kontroly na této lokalitě a na sousedním Žehuňském rybníku, vykazovalo jen velmi nízkou tučnost na stupni 0 až 1.

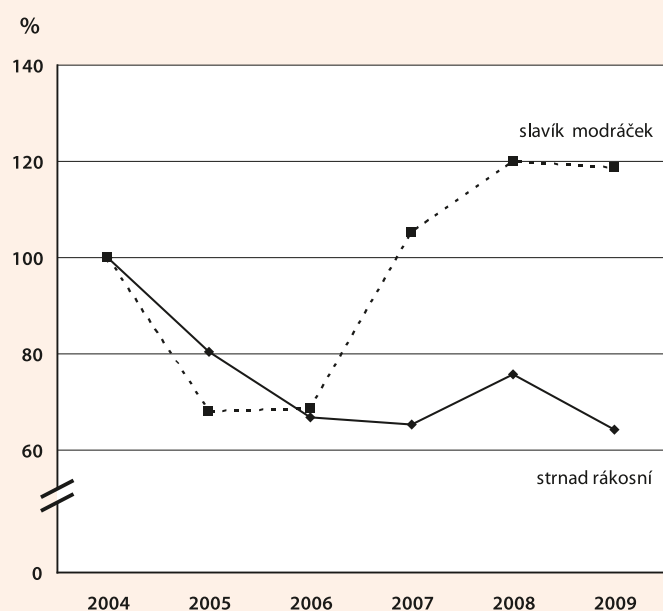
Graf 1 Změny početnosti dospělých jedinců rákosníka obecného, velkého, proužkovaného a zpěvného v rámci projektu CES v ČR v letech 2004–2009; 2004 = 100 %.

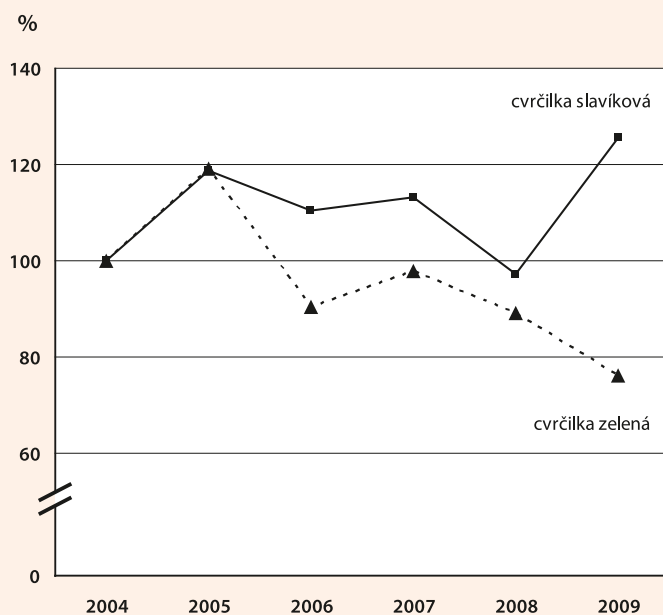
Tab. 3 Meziroční změna početnosti a hnízdní produktivity některých druhů ptáků v rámci projektu CES v ČR mezi roky 2009 a 2008 v %.

Druh	Změna početnosti ad.		Změna hnízdní produktivity	
	2009/2008	2009/2004–2008	2009/2008	2009/2004–2008
	(%)	(%)	(%)	(%)
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	+12,13	+20,41	-2,98	-5,35
<i>Acrocephalus palustris</i>	-8,36	-22,03	-13,71	-1,9
<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	+16,08	-6,71	-5,64	-0,12
<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	-6,97	-2,95	-14,99	-7,71
<i>Emberiza citrinella</i>	-9,76	-18,75	+18,78	+15,23
<i>Emberiza schoeniclus</i>	-15,25	-17,38	+3,96	+10,48
<i>Erithacus rubecula</i>	+40,91	+66,31	-8,63	-4,34
<i>Locustella luscinioides</i>	+29,09	+16,41	+5,92	+13,7
<i>Locustella naevia</i>	-14,64	-23,30	+8,46	+14,64
<i>Luscinia svecica</i>	-1,1	+28,46	-1,51	-6,82
<i>Panurus biarmicus</i>	-58,54	-54,02	+9,16	+5,61
<i>Cyanistes caeruleus</i>	+4,94	+6,58	-7,73	-3,66
<i>Parus major</i>	+22,42	-2,34	+3,44	+2,27
<i>Phylloscopus collybita</i>	-20,36	-15,98	-4,42	+5,56
<i>Phylloscopus trochilus</i>	+29,95	+42,78	-22,65	-14,48
<i>Prunella modularis</i>	-12,2	-27,22	+7,14	+9,67
<i>Sylvia atricapilla</i>	+5,93	+6,63	+0,85	+8,75
<i>Sylvia borin</i>	-13,49	-16,54	-5,28	-9,92
<i>Sylvia communis</i>	+12,39	-3,53	-0,19	+8,73
<i>Turdus merula</i>	-5,81	+16,68	+7,62	+3,46
<i>Turdus philomelos</i>	-42,56	-39,82	+12,7	+3,61

Graf 2 Změny početnosti dospělých jedinců strnada rákosního a slavíka modráček v rámci projektu CES v ČR v letech 2004–2009; 2004=100%.

Graf 3 Změny početnosti dospělých jedinců cvrčilký slavíkové a zelené v rámci projektu CES v ČR v letech 2004–2009; 2004 = 100 %.

I při tomto ročníku CESu byla chycena řada zajímavých druhů ptáků – např. bukáček malý (2 ex. Heřmanský stav, 1 ex. Žehuňský ryb., 1 ex. Bohdanečský ryb.), hrdlička divoká (1 ex. Vlčnov), strakapoud prostřední (1 ex. Vlčnov, 1 ex. ryb. Buben), konipas luční (9 ex. ryb. Zrcadlo, 1 ex. Heřmanský stav), budníček lesní (1 ex. Čekanice) či žluva hajní (2 ex. Vlčnov). Velmi nízký byl počet chycených pěnic vlašských (jen 5 ex. na třech lokalitách – 2 ex. Choteč, 2 ex. Chouč, 1 ex. Vlčnov). U rybníka Zbožňov na Kutnohorsku se pak podařilo 28. 7. chytit mladého rákosníka ostricového. Již téměř tradiční je vysoký počet chycených sýkořic vousatých – na pěti lokalitách chyceno 135 ex. – 62 ex. Heřmanský stav, 44 ex. Novozámecký ryb., 12 ex. ryb. Velký Tisý, 9 ex. Žehuňský ryb. a 8 ex. ryb. Řežabinec.

Problémem akce CES v České republice je stále poměrně malý počet lokalit (ideální počet vzhledem k rozloze území je 30–40) a jejich nerovnoměrné rozmístění. To se týká především

Moravy, Českomoravské vrchoviny, západních a jižních Čech. Noví spolupracovníci (bez ohledu na biotop) jsou vždy vítáni. Častým názorem kroužkovatelů je, že nedělají CES kvůli obavám z malého počtu chycených ptáků. V této souvislosti bych chtěl upozornit, že počet 150 chycených ptáků na jedné lokalitě za rok je pouze doporučující. Někdy může být dostačující i nižší počet chycených ptáků (obzvláště v místech s dominancí jednoho či několika druhů). Mnohem důležitější je vytrvat a provádět akci na stejném místě alespoň 5 let po sobě. V zásadě je pro akci CES za určitých podmínek vhodná každá lokalita, kde se během jedné hnízdní sezóny podaří nově odchytit více než 80–100 ptáků.

Doufám, že všichni kroužkovatelé vytrvají a budou v akci pokračovat i v dalších letech. Všem, kteří se v roce 2009 podíleli na akci CES, děkuji a těším se na další spolupráci.

Projekt RAS

Projekt RAS – 1. rok

Zdeněk Valeš | e-mail: zetval@volny.cz

Rychlé změny prostředí v posledních dekadách mohou ovlivňovat stav ptačích populací kladně i záporně. Monitorovací programy jsou často schopny rozeznat trendy, které jednotlivé populace vykazují, ale s otázkou, proč se tak děje, je to již složitější. Nalézt odpověď by mohly pomoci i kroužkovací projekty, které dokáží získat data o velikosti populace, míře přežívání a hnízdní produktivitě ptačích populací. V naší republice byl v roce 2004 zahájen projekt CES, který monitoruje výše uvedené populační změny u běžných druhů, zejména pěvců v rákosinách. Loni byl k tomuto projektu připojen i projekt RAS (Recapture of adults for survival) – opakovaný odchyt dospělých jedinců, zaměřený na míru přežívání konkrétního druhu. Je vhodný pro široké druhové spektrum, jelikož kroužkovatel není vázán na jedno odchytové místo, ale provádí odchyt na celé sledované lokalitě.

I přes poměrně krátkou dobu příprav se podařilo začátkem hnízdní sezóny 2009 projekt zahájit a seznámit s ním prostřednictvím časopisu Kroužkovatel a webových stránek Společnosti ostatních kroužkovatele.

Do prvního ročníku se přihlásily dvě desítky kroužkovatelů. Na konci hnízdní sezóny pak přišla data ze 14 projektů (viz Tab. 1).

Nejvíce projektů bylo zahájeno u břehule říční. Koloniální hnízdění a poměrně snadný odchyt umožňují získat rozsáhlé podklady pro přesné vyhodnocení míry přežívání dospělých jedinců (metodika odchytu je popsána ve Zprávách RAS 2009). Dalo by se říci, že břehule je druhem typickým pro studie RAS. Ve Velké Británii proběhlo na tomto druhu za deset let 29 projektů, což je nejvíce z 55 sledovaných druhů. Získaná data publikuje i odborná práce, která potvrdila dřívější zjištění maďarských ornitologů, že míra přežívání břehule říční pozitivně koreluje s množstvím srážek na zimovištích (SZEP 1995). Obdobné výsledky byly zaznamenány i u vlaštovky obecné a jiříček obecných (ROBINSON et al. 2008).

Dalšími druhy, u kterých byl zahájen více než jeden projekt, jsou vlaštovka obecná a ledňáček říční. Vlaštovka je opět druhem, který hnízdí ve větších množstvích na jedné lokalitě, a proto lze v místech, kde je možné snadno odchytávat dospělé, relativně rychle dosáhnout potřebných počtů odchycených jedinců. U ledňáčka říčního je odchyt složitější a časově náročnější. Zahájené projekty

jsou doplněním dlouhodobého monitoringu prováděného specialistou na tento druh. Zajímavým projektem se stal monitoring rákosníka velkého. V jeho případě projekt RAS rovněž doplňuje již probíhající projekt, který běží již třetím rokem. Dostatečné množství dat umožňuje rozšířit RAS i do předchozích let a hodnotit tak data již za všechny tři roky. Tato data jsou pro nás velmi cenná, a proto bych chtěl apelovat na všechny kroužkovatele, kteří se již systematicky věnují některému z druhů delší dobu, aby posoudili svá starší data a pokud splňují aspoň základní kritéria RASu, aby nám je zpětně zaslali.

Tab. 1 Projekty RAS v ČR v roce 2009.

RAS č.	kroužkovatel	ptačí druh
1	Petr Procházka, Milica Požgayová	rákosník velký
2	Michal Pešata, Vladimír Lemberk	břehule říční
3	Jiří Sviečka, Petr Pavelčík	břehule říční
4	Jaroslav Veselý, František Novák, Jiří Hejzlar, Jiří Frenzl, Pavel Kolman, Zdeněk Valeš, Petr Heřman	břehule říční
5	Jiří Sviečka	cvrčilka zelená
6	Jiří Brožek	bramborníček hnědý
7	Jiří Brožek	ledňáček říční
8	Pavel Čech	ledňáček říční
9	Jan Růžička, Aleš Hampel, Petr Havel	vlaštovka obecná
10	Jaroslav Cepák, Václav Bartuška	vlaštovka obecná
11	Jan Stríteský	lejsek bělokrký
12	Vojtěch Volf	vrabec domácí
13	Jiří Mikšíček	brhlík lesní
14	Jiří Vaník, Miroslav Horák	krutihlav obecný

U dalších druhů, jako je cvrčilka zelená, bramborníček hnědý, lejsek bělokrký nebo krutihlav obecný, je obtížnější dosáhnout minimálních počtů odchycených dospělých jedinců, ale získaná data budou jistě velmi zajímavá, neboť se kroužkovatelům podařilo okroužkovat téměř celou lokální populaci. Mezi další ptačí druhy, které KS doporučuje pro projekt RAS, je např. vrabec domácí. Loni zahájená první studie je nadějná, i když odchyt a kroužkování vrabců jsou poměrně náročné. Řešením by bylo použití barevných

Vhodnými druhy pro projekt RAS jsou rovněž ptáci, kteří bez problémů obsazují vyvěšené budky. Ve Velké Británii proběhly u sýkory koňadry zatím tři projekty.

Foto: T. Bělka

Pták pilotující sluky

Poznámka k migraci a zimování králíčka obecného

Zdeněk Valeš | e-mail: zetval@volny.cz

CRAMP (1998) popisuje králíčka obecného v celé části západního Palearktu jako částečného migranta. Podíl rezidentních ptáků se zvyšuje směrem k jihu. Na jihu Finska je poměr mezi rezidenty a migranty cca 50 % (HILDEN 1982). U nás můžeme zastihnout začátkem října ptáky ze severní Evropy, zejména z Finska. Kontrolní odchyty napovídají, že na našem území převládá tah jihozápadním až západním směrem. Nicméně zatím neexistuje doklad o tom, že by se těmito hejny migrujících králíčků nechali strhnout i naši jedinci. Doposud se podařilo získat pouze dvě zahraniční hlášení jedinců, kteří by mohli být původem z naší populace. Oba ptáci byli kroužkováni v srpnu a směr jejich letu byl západní a severní (CEPÁK et al. 2008). I proto se zdá, že jsou naše populace z větší míry stálé.

Dokladů o zimování naší populace je však také poskrovnu a to přesto, že počty okroužkovaných králíčků poslední dobou stoupají díky používání hlasových nahrávek. Během tahu lze takto odchytit desítky až stovky jedinců. Králíci na nahrávku dobře reagují také v hnízdní sezóně, ale vzhledem k poměrně rozsáhlým teritoriím jsou odchytáváni jednotlivě. Totéž platí i o zimním období.

Samec králíčka obecného, kroužkovaný autorem 7. prosince 2008 při odchytu na hlas ve smíšeném lese v katastru obce Lhenice (540 m n.m.), byl kontrolován při odchytu v „na metr“ stejně postavené síti 15. 2. 2009 a zejména pak v hnízdním období 29. 5. 2009. V obou případech bylo využito přehrávky zpěvu. Další zimu při odchytu 2. 1. 2010 byl na stejném místě kroužkovaný již jiný mladý samec. Kontrolní odchyt, dokládající zimování naší hnízdní populace na stejné lokalitě, je popsán i v migračním atlase (CEPÁK et al. 2008) a zároveň se podařil již několika kolegům (KLVAŇA in verb., KUBÍČEK in verb.). Zimující ptáci podle mých kontrolních odchytů zůstávají na stejné lokalitě po celé zimní období. Během listopadu až prosince se sdružují do hejnek o 4–6 jedincích, která obývají území o několika hektarech. Možná se jedná o příslušníky jedné rodiny. Vycházím z opakovaného odchytu na téže lokalitě, kdy se po přehrávání hlasu chytali již

kroužků a následná kontrola jedinců opakovaným pozorováním. Pro RAS je samozřejmě vhodný jakýkoli druh, jen je zapotřebí dosáhnout minimálního počtu odchytů dospělých jedinců během sezóny, což je přibližně 30 ptáků. Preferovány jsou zejména ty druhy, které nejsou již monitorovány projektem CES. Ideální je pět projektů pro jeden druh, což je dostatečné množství pro získání reprezentativního vzorku dat.

Projekt RAS má dlouhodobý charakter a první vyhodnocení nás čeká až po několika letech. Doufám, že stávající kroužkovatelé vytrvají a přidají se další se zajímavými projekty. Záměry odkazují na Zprávy RAS 2009, které jsou dostupné na webových stránkách SSKSNM (www.czechringing.com). Podrobnější metodiku rád zašlu mailem či poštou.

Literatura

ROBINSON R. A., BALMER D. E. & MARCHANT J. H. 2008: Survival rates of hirundines in relation to British and African rainfall. *Ringing & Migration* 24:1–6.

SZEP, T. 1995: Relationship between west African rainfall and the survival of central European Sand Martins *Riparia riparia*. *Ibis* 137:162–168.

okroužkovaní jedinci. Při zimním kroužkování králíčků využívám několika nahrávek a sleduji dalekohledem okolní stromy, zda se králíci k síti aspoň nepřiblíží, protože jsem opakovaně pozoroval malé hejno králíčků, pohybující se vysoko ve smrcích, ale k síti přiletěl a posléze se chytil pouze samec.

V lednu na některých lokalitách přehrávka hlasu nepřilákala žádného jedince, nebo byl pozorován či odchycen pouze jeden pták. Je pravděpodobné, že opuštění lokalit je zapříčiněno spíše vysokou úmrtností králíčků během mrazivých a na sněh bohatých zim než přesunem jedinců na jiné lokality. Studie ze severovýchodní země popisují až 85 % mortalitu mezi měsíci listopadem a březnem (HILDEN, 1982, HOGSTAD 1984).

Myslím si, že králíček obecný by mohl být vhodným druhem i pro projekt RAS, jehož výsledky by nám mohli objasnit řadu otázek o naší populaci. Jak velká je meziroční mortalita u našich populací v porovnání se severními? Je výhodnější zimování nebo odlet na zimoviště, jako to známe u blízce příbuzného králíčka ohnivého? Odpovědi na tyto otázky přinese pouze cílené kroužkování tohoto druhu během hnízdní sezóny i zimních měsíců.

A proč pták pilotující sluky? Našel jsem zmínku o starém anglickém názvu pro králíčka „woodcock pilot“. Dříve lidé nevěřili, že tento drobný ptáček dokáže překonávat tak velké vzdálenosti sám, a mysleli si, že cestuje ukryt v perí sluk. I dnes člověk žasne nad mapou migračních tras králíčků obecných a rychlostí jejich přeletů.

Literatura:

CEPÁK J., KLVAŇA P., ŠKOPEK J., SCHRÖPFER L., JELÍNEK M., HOŘÁK D., FORMÁNEK J., ZÁRYBNICKÝ J. (eds.) 2008: Atlas migrace ptáků ČR a SR. *Aventinum, Praha*

CEPÁK J., KLVAŇA P. 2009: Zpráva kroužkovací stanice Národního muzea za rok 2008. *Kroužkovatel* 8

CRAMP S. (ed.) 1998: The Complete Birds of the Western Palearctic. *Oxford University Press*

HILDEN O. 1982: Winter ecology and partial migration of the goldcrest *Regulus regulus* in Finland. *Ornis Fennica* 59:99–122.

HOGSTAD O. 1984: Variation in numbers, territoriality and flock size of a Goldcrest *Regulus regulus* population in winter. *Ibis* 126:296–306.

web BTO (www.bto.org)

Přidatné značení – požehnání nebo prokletí?

Václav Beran¹ a Jaroslav Cepák² | ¹e-mail: lutra@email.cz, ²e-mail: birdringczp@vol.cz

Barevné kroužky pro orla mořského jsou v ČR používány od roku 2008. V rámci mezinárodního projektu byla České republice přidělena zelenočerná kombinace kroužku (zelená nahoře). Barevná kombinace na levé noze udává rok kroužkování. Orel na obrázku pochází z Německa.

Foto: J. Ševčík

Přidatné (barevné) značení ptáků je efektivní a v posledních letech velice populární metodou zvýšení návratnosti (recovery rate) u některých druhů ptáků. Jeho metodika je na první pohled velice jednoduchá – vedle standardního kovového kroužku je jedinec označen další značkou. Nejpopulárnějšími jsou odečítací barevné plastové kroužky, křídelní značky, krční límce, „nosní“ značky u kachen atd. Přidatné značení je využitelné zejména u druhů, u kterých je další kontrolní odchyt po označení velice obtížný a u nichž lze, vzhledem k jejich velikosti a způsobu života, barevné značky (kroužky) dobře odečítat (např. brodiví, rackové, havrani atp.). Podle webové stránky barevného značení (www.cr-birding.be) běží v Evropě téměř dva tisíce (!) projektů barevného značení u 346 druhů ptáků. Seznam druhů značených v ČR přináší tab. 1. Vedle profesionálně vedených projektů na vysoké úrovni, které přinesly vynikající výsledky, je však celá řada takových, které rozhodně nedělají svým zakladatelům a kroužkování obecně dobré jméno. Bohužel existují i minimálně desítky projektů, které nejsou centrálně registrovány a vnášejí již dnes do barevného značení velký chaos a zmatky! Zděšení nad současným stavem vyjádřil i koordinátor výše zmíněné webové stránky a „duše“ přidatného značení v Evropě Dirk Raes.

Následující příspěvek není přehledem typů přidatného značení či možností jeho využití, ani přehledem získaných výsledků. Jeho hlavním cílem je upozornit na úskalí použití barevného značení a snaha o formulování otázek, které si musí každý zájemce o barevné značení předem zodpovědět.

Jak začít?

Prvním pochopitelným předpokladem je vybrat cílový druh. Na základě konzultací s literaturou, kolegy u nás i v zahraničí, či pracovníky kroužkovací stanice víme, že u něj lze (bez negativního vlivu na „welfare“ jedince) použít určitý typ přidatného značení. Než přistoupíme k realizaci projektu, musíme dobře zvážit následující teoretické a praktické okruhy problémů. Zohlednění všech níže uvedených otázek je zcela zásadní! Teprve pokud na ně dokážeme uspokojivě odpovědět, můžeme přistoupit ke spuštění našeho projektu.

Co přesně chci zjistit?

Ornitologové-kroužkovatelé někdy přisuzují přidatnému značení až „magickou moc“ – domnívají se, že označením ptáků barevnými kroužky získají „zpětná hlášení“ a tím automaticky i odpovědi na široké spektrum otázek – zákonitostmi v přesunech označených ptáků počínaje a příčinami úbytku sledovaných druhů konče. Zapomínají přitom ale na

zásadní věc – kroužkování a značení ptáků je jen a pouze jednou z metod – její pouhá aplikace (byť v tomto případě podpořená výsledkem ve formě mnoha zpětných hlášení), proto rozhodně odpovědi na složitější a problematičtější otázky nepřinese.

Předtím, než vůbec začneme přemýšlet o přidatném značení, bychom tedy měli co nejpřesněji vědět, co chceme zjistit, a co nejkonkrétněji zformulovat hypotézy, na které chceme odpovědět. Rozhodně by mělo jít o složitější otázku, než je pouhé konstatování typu „máme málo zpětných hlášení“, či „kroužky jdou dobře odečítat“.

Neexistuje už studie zabývající se stejnou (podobnou) problematikou?

Samozřejmě je prostudovat maximum zdrojů, abychom zjistili, zda se podobnou či stejnou problematikou již někdo u nás či v zahraničí nezabýval a výsledky nejsou známé. Důležité je také zjistit, zda k odpovědi na námi položené otázky nepostačí např. vyhodnocení dat získaných ze značení hliníkovými kroužky a uložených v databázi Kroužkovací stanice.

To, jestli již probíhá v Evropě nějaký projekt na „našem“ druhu, lze snadno zjistit na stránkách www.cr-birding.be.

Před začátkem projektu je také nutné stanovit jeho rozsah. Většina kvalitně připravených projektů má předem stanoven celkový počet jedinců, který má být označen (včetně počtů v jednotlivých letech), dobu trvání a územní vymezení. Samozřejmě po úspěšném naplnění první etapy je možné dále pokračovat. Před tím by ale měla být vyhodnocena úspěšnost první fáze projektu.

Impulsem k zahájení projektu by rozhodně neměl být náhodný výskyt a okamžitá dostupnost (možnost odchytu) většího počtu jedinců, ale dlouhodobější zájem o daný druh a problematiku. Ideálně by měl kroužkovatel mít s kroužkováním, případně studiem vybraného druhu, dlouholeté zkušenosti.

Budete mít možnost se intenzivně věnovat sledováním barevně značených ptáků?

Mnoho kroužkovatelů považuje označení jedinců přidatným značením za to nejdůležitější v celém procesu. I pouhé označení může být časově značně náročné. Ale je to pouze první počáteční krok. Vlastní odečty jsou při realizaci projektů přidatného značení tím nejdůležitějším. A právě na tomto faktu ztroskotává řada projektů započatých s dobrým úmyslem. Proto naplánování kdo, jak intenzivně, a v jakém území bude námi označené ptáky odečítat, je zcela klíčové. V tomto případě záleží také na tom, jaké cíle jsme si na začátku projektu stanovili. U řady druhů existují v zahraničí početné skupiny „odečítatelů“, specializujících se na odečty daného druhu či skupiny. Takto se například

podarilo získat unikátní data o přesunech racků černoohlavých. Pokud jsme se však rozhodli studovat druh stálý, případně studovat otázky např. věrnosti hnízdní lokality atd., tak je třeba počítat s tím, že i většina odečtů bude na nás, případně na našem týmu. A získat smysluplné a kvalitní údaje je potom mnohonásobně náročnější a dlouhodobější proces, než „pouhé“ označení jedinců přídatným značením. Obvykle je nutné počítat se spolupracujícím kolektivem více lidí a s časovým horizontem několika let.

Byť na začátku projektu můžeme být velcí optimisté, realita bývá často složitější. Pro získání kvalitních odečtů je třeba pravidelně označené ptáky vyhledávat a to stojí čas i peníze.

Problematické jsou zejména druhy skryté žijící či druhy, které výrazně mění chování a dostupnost pro odečítatele během roku.

Před zahájením projektu barevného značení je proto velkou výhodou mít zkušenosti s odečítáním vybraného druhu. Je velmi žádoucí si zkusit sledovat i jedince označené kroužky Národního muzea a případně zkusmo rok před začátkem přídatného značení označit počet jedinců, který plánujete označit přídatným značením. Můžete pak například zjistit, že jste sice dané jedince ve sledované lokalitě schopni nalézt, ale ne odečítat. I na odečet přídatného značení je třeba mít vhodné podmínky. U řady druhů je odečítání velice obtížné. Daný druh může např. při odpočinku zasunovat nohy do peří, může se převážně pohybovat ve vysoké trávě, být velmi plachý atd. Předchozí zkušenost s odečítáním je tak velice cenná.

Jaký typ značení chcete použít? Máte zkušenosti s kvalitou vybraných značek?

V dnešní době existuje řada výrobců přídatného značení. Kvalita výrobků některých z nich je však velmi špatná (i když jejich cena je naopak velice atraktivní). Kroužky či značky často nemají požadovanou kvalitu, ztrácí barvu, lámou se vlivem změny teploty atd. Některé mohou být i nebezpečné pro jejich nositele. Životnost přídatného značení je ale důležitým faktorem např. při studiu dlouhověkosti, hnízdní produktivity značených jedinců atd. Je běžné, že ty nejkvalitnější přídatné značky stojí i 80–100 Kč/ks.

Nebyly stejné barvy či kódy, kterými hodláte značit, již použity v jiných státech? Máte souhlas k použití naplánovaných kódů od evropského koordinátora barevného značení tohoto druhu?

Toto je zcela klíčová otázka. I přesto, že plánujete studovat např. pouze chování na hnízdišti a značíte migrující druh, je třeba používat unikátní kódy. Tím, že použijete shodné kódy jako kolega v zahraničí, můžete narušit jeho projekt na studium migračního chování daného druhu. Při odečtu barevného kroužku v naprosté většině případů nezjistíte kroužkovací stanici, a proto je nezbytné nutně užívat unikátní kódy! Pokud značí dva týmy stejnými kódy, je často znehodnocena práce obou skupin, neboť při odečtu není možné určit, o kterého jedince se jedná. Velmi prospěšné je proto komunikovat s koordinátory projektů barevného značení vybraného druhu v zahraničí. To přinese řadu cenných poznatků a pomůže vyvarovat se mnoha chyb.

Máte připraven postup, jak budete přídatné značení umísťovat na tělo ptáka?

I v tomto případě je nutné zachovávat jednotný přístup. Např. při použití odečítacích kroužků umísťovat tyto kroužky vždy např. na pravou nohu. Podstatná je také orientace kroužku na noze ptáka. Kroužek můžeme nasadit tak, že se bude číst od prstů nahoru, nebo opačně, od paty dolů. Pokud kroužky nenasazujeme jednotně, může docházet

i k záměně námi značených ptáků. Například kód 096 při čtení shora i zdola dává smysl a značí tím dva jedince (096 a 960). Dodržováním jednotného systému nasazování kroužků výrazně usnadníme odečty v terénu nejen sobě, ale i ostatním kolegům. **Kdo a jakým způsobem bude shromažďovat data?**

I zde je třeba vše předem důkladně naplánovat. Lehce se může stát, že nám projekt snadno „přeroste přes hlavu“ s narůstajícím počtem zpětných hlášení či označených jedinců. I zde je velice cenné vědět, jak si s tímto problémem poradili kolegové v zahraničí. Stávají se i případy, kdy po náhlém ukončení projektu (z finančních či personálních důvodů) „zmizí ze světa“ i databáze označených jedinců a získaných hlášení. Proto je nezbytné koordinovat činnost (a předávat data) s národní kroužkovací centrálou, kde je pravděpodobnost znehodnocení či ztráty údajů podstatně nižší.

Kdo bude odpovídat nálezům označených ptáků?

U druhů hojně odečítaných v zahraničí nás může pouhé odpovídání na zasláná zpětná hlášení značně zaměstnat. Je však velice žádoucí být v odpovídání důsledný. Pokud

pozorovatelé nemají zpětnou vazbu a tím i motivaci odečítat, přestanou nám hlášení posílat či vůbec naše kódy odečítat.

Snahou tohoto příspěvku rozhodně není odradit zájemce od používání přídatného značení. Teoretická příprava je ale nezbytná, neboť používání barevného značení je mnohem náročnější na přípravu a udržení „disciplíny“ než používání klasických kovových kroužků. Opravdu hodnotné výsledky totiž může přinést jen dobře připravený a správně vedený projekt.

Volavka popelavá označená v Německu. Červené kroužky se používaly v letech 2006–2008 i u nás (označeno více jak 100 mláďat). Od roku 2009 se používají oranžové kroužky s černým kódem písmeno-číslíce-písmeno **Foto: J. Hlásek**

Tab. 1 Přehled projektů využívajících
přídavné značení v ČR.

Druh	Typ značení
Kormorán velký	O
Čáp černý	O
Volavka popelavá	O
Kolpík bílý	O
Orel mořský	O
Sokol stěhovavý	O
Labuť velká	O
Husa velká	K
Kachny	N
Racek černohlavý	O
Havran polní	O
Kavka obecná	O

Odečítací kroužky O
Křční límce K
Nosní značky N

V roce 2010 začalo barevné značení zimujících havranů polních, které navazuje na dlouhodobou kroužkovatelskou aktivitu J. Česáka. Od roku 1982 okroužkoval v Rábech na Pardubicku více jak 17 000 havranů.

Foto: J. Česák

Pokud plánujete začít s přídavným značením, autoři článku vám ochotně poradí. Nezbytné je kontaktovat Kroužkovací stanici – ta ostatně musí jakýkoliv projekt přídavného značení předem povolit!

Značení hus velkých pomocí červených křčních límců s bílým kódem navazuje na obdobný projekt, který probíhal na Českobudějovicku v 80. letech minulého století. V roce 2009 se podařilo získat více jak 500 odečtů.

Foto: T. Cik

Barevné značení labutí velkých *Cygnus olor* ve východních Čechách

Paweł T. Dolata¹ & Světlana Vránová²

¹Południowowlkopolska Grupa OTOP, email: p.dolata@op.pl

²Východočeská pobočka ČSO při VČM v Pardubicích, e-mail: sve.crow.crow@volny.cz

Od ledna 2008 běží se souhlasem KS NM projekt výzkumu labutí velkých Východočeské pobočky ČSO a Południowowlkopolské Grupy OTOP „Labutě 2008–2010“. V lednu 2008 a lednu a únoru 2009 bylo na zimovištích v Pardubicích a Hradci Králové okroužkováno celkem 128 labutí hliníkovými kroužky. V lednu 2010 bylo tamtéž odchyceno 69 ptáků (57 okroužkováno, 12 zkontrolováno), z toho 58 bylo označeno též barevnými kroužky. Barevné kroužky byly použity i při doplňkovém kroužkování 25.–30. 8. 2009 na hnízdištích a pelichaništích v Královéhradeckém a Pardubickém kraji, kdy jimi bylo označeno 92 labutí (56 mláďat, 21 jejich rodičů a 15 nehnízdících). Dohromady bylo v rámci projektu označeno 264 labutí, z toho 149 také barevným kroužkem. Kroužkovací část projektu tím skončila. Na kroužkování se podíleli S. Vránová, T. Diviš a F. Bárta.

Cílem projektu je zejména objasnění původu zimujících populací labutí ve východočeském regionu. Barevné kroužky (zajištěné polskými kolegy) mají mj. usnadnit odečty na hnízdištích a pelichaništích. Barevné značení umožní i snazší získání dalších dat, jako je návratnost na zimoviště, soudržnost rodin během první zimy, stálost párů a jejich hnízdní úspěšnost apod. Na absenci těchto informací upozorňuje již HORA (1984), nově i MOURKOVÁ (2008). Proto bylo přikročeno k doplňkovému jednorázovému kroužkování labutích rodin barevnými kroužky.

Použité barevné kroužky vyrobila polská firma INTERREX (www.colour-rings.eu). Jsou žluté, výška 40 mm, průměr 300 mm, umísťovány jsou na pravou nohu. Černé svíslé kódy se skládají ze čtyř znaků a opakují se na kroužku třikrát (HC) nebo čtyřikrát (HE). Při letní akci byla použita písmena HC, v lednu 2010 hlavně písmena HE.

Věnujte prosím pozornost kroužkovaným labutím a hlaste jejich odečty S. Vránové na výše uvedený e-mail. Hlášení je rovněž možno zaslat bezprostředně z webových stránek Východočeské pobočky ČSO. Pro další vyhodnocení dat jsou důležité i okolnosti pozorování (hejno, pár, rodina – kolik pull./juv., zda je partner kroužkovan). Zaznamenávejte rovněž, zda se jedná o formu normální (tmavé nohy) nebo *immutabilis* (růžové nohy), viz DOLATA & MOURKOVÁ 2009. Podle možností fotografujte prosím kroužky, snažte se odečíst i číslo kovového kroužku nebo alespoň jeho část – umožní to kontrolu správnosti odečtu.

Podrobněji o cílech, metodice a dílčích výsledcích projektu viz DOLATA & VRÁNOVÁ (2009), další informace včetně formuláře k zaslání hlášení pozorovaných labutí naleznete také na stránkách VČP ČSO www.vcpcso.cz pod odkazem Labutě.

Literatura

DOLATA P. T. a MOURKOVÁ J. 2009: Výskyt formy *immutabilis* labutě velké *Cygnus olor* v České republice a v Evropě: vliv na výsledky zimních sčítání labutí. *Aythya* 2:76–85.

DOLATA P. T. a VRÁNOVÁ S. 2009: Akce „Labutě 2008–2010“: výzkum zimujících labutí velkých (*Cygnus olor*) ve východních Čechách. *Aythya* 2:86–93.

HORA J. 1984: Výzkum labutě velké (*Cygnus olor*). Vodní ptactvo a jeho prostředí v ČSSR. Sborník referátů, Brno s. 21–24.

MOURKOVÁ J. 2008: Labuť velká *Cygnus olor*. In: CEPÁK J., KLVAŇA P., FORMÁNEK J., HORÁK D., SCHRÖPFER L., JELÍNEK M., ŠKOPEK J., ZÁRYBNICKÝ J. (eds): Atlas migrace ptáků České a Slovenské republiky. Aventinum, Praha, s. 108–111.

Při letní odchytové akci byly použity kroužky s písmeny HC, při lednovém odchytu 2010 pak písmena HE. Foto: M. Truhlář

Vyléčená koňadra

Josef Chytil | e-mail: chytil@prerovmuzeum.cz

Prakticky na každém aktivu kroužkovatelů se oficiálně i v kulorech probírá problematika kroužkování běžných druhů, migrantů a zimních hostů. Až na výjimky jsem byl vždy zastáncem kroužkování všech ptáků, samozřejmě za dodržení zákonných podmínek a podstatné zásady, že toto kroužkování by mělo probíhat na stejné lokalitě po více let s vedením podrobných záznamů. Zajímavým a nečekaným výsledkem skončilo kroužkování sýkor na krmítku na ornitologické stanici v Přerově.

Dne 1. 11. 2007 jsem okroužkoval samce (1K) sýkory koňadry (TH 06661). Pták byl znovu chycen na tomtéž místě 2. 1. 2009 a na pravém lýtku měl obří lézi („nádor“ – viz foto) způsobený avipoxvirem (LITERÁK et al. 2009). Tentýž jedinec byl znovu kontrolován dne 19. 11. 2009, pták byl zcela vyléčený, bez jakékoliv stopy po dřívějším znetvoření. Další zpětný odchyt, bez jakéhokoliv nálezu, proběhl 16. 2. 2010.

Tento zajímavý výsledek kroužkování dokazuje, že ptáci se mohou zotavit i z poměrně závažných zdravotních komplikací. Infekce sýkory koňadry avipoxvirem byla od roku 2005 zjištěna ve střední Evropě v 37 případech, což je velmi výrazný nárůst počtu zjištění (LITERÁK l. c.). Je žádoucí takovéto případy dokumentovat. Prof. Literák (Veterinární a farmaceutická univerzita Brno) velmi uvítá každou informaci o výskytech tohoto druhu infekce.

LITERÁK I., KULICH P., ROBEŠOVÁ B., ADAMÍK P. & ROUBALOVÁ E. 2009: Avipoxvirus in great tits (*Parus major*). *Eur. J. Wildl. Res.* (in press).

Samec sýkory koňadry s lézí způsobenou infekcí avipoxvirem.

Foto: J. Chytil

K výskytu slavíka tmavého (*Luscinia luscinia*) u nás

Pavel Kverek | e-mail: pkverek@volny.cz

Slavík tmavý je rozšířen od severozápadní Evropy až po oblast Novosibirsk v Rusku. V Evropě tvoří západní hranici areálu jižní Norsko, Dánsko, severozápadní Německo, Polsko, východní Slovensko, Maďarsko a Rumunsko (HUDEC 1983). Druhové rozlišení, určení pohlaví i možnost odlišení hybridních jedinců popisuje KVEREK (2007). Tento příspěvek je zaměřen na zkušenosti z odchytů.

Přestože slavík tmavý u nás zastihneme spíše na jarním či podzimním tahu, existuje několik záznamů o hnízdění – např. z jižních Čech z roku 1989 od Mydlovar a 1991 od Velkého Tisého, z moravských nálezů pak opakovaně zástih stejného samce z let 1986–87 od Drnholce, z roku 1994 od Záhlinic a z roku 2001 od Lanžhota (ŠŤASTNÝ et al. 2006). Existuje ještě řada pozorování jednotlivých samců z hnízdního období, někteří byli zjištěni opakovaně v několika letech. Zajímavý je opakovaný výskyt v letech 1975, 1977 a 1978 u Pardubic (ŠŤASTNÝ et al. 1987). Také v posledních letech bylo kroužkovateli upozorňováno na odchyt samic slavíka tmavého s vyvinutou hnízdní nažinou (KLÁPŠTĚ, BÁRTA in verb.). Přestože je můj výzkum zaměřen zejména na slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*), se slavíkem tmavým se setkávám, ať již v době tahu, či v hnízdní době ve smíšených párech se slavíkem obecným. Na našem území bylo prokázáno nejen hnízdění smíšených párů obou druhů (KVEREK 1998), ale i výskyt jejich dospělých životaschopných kříženců, jak bylo nedávno prokázáno na Mladoboleslavsku (KVEREK et al. 2008). Na základě dnešních poznatků lze zpětně o některých starších hlášeních hnízdních slavíků tmavých pochybovat. V řadě případů šlo nepochybně o smíšené páry, což i někteří autoři pozorování sami připouštějí. Neznamená to však, že k hnízdění čistých párů slavíka tmavého u nás v přírodním prostředí nedochází, či docházet nemůže. V rámci svého výzkumu jsem odchytil 12 dospělých slavíků tmavých, z toho šest ptáků na jarním průtahu (29. 4.–17. 5.). Ve smíšeném páru hnízdili dva jedinci (30. 5. a 16. 6.), další tři (26. 5., 27. 5. a 4. 6.) byli zjištěni na hnízdišti slavíka obecného jako pravděpodobně nehnízdící. Na podzimním tahu byl odchycen zatím pouze jeden mladý pták (31. 8.).

Na jarním tahu, který je rychlejší než podzimní, zastihneme slavíky tmavé ponejvíce v křovinách u vody a v liniové zeleni podél cest. Pozor, starší samci mohou protahovat již koncem dubna! Ptáci se na tahových zastávkách zdržují krátce a jsou nenápadní. Je-li chladno nebo deštivo, vůbec se neozývají. V první dekádě května je šance ptáky odchytit nejvyšší i proto, že táhnou již i mladí samci a můžeme slyšet zpěv. Později se objevují i první samice, které můžeme zastihnout ještě koncem druhé květnové dekády. Samice se chovají velmi tiše, zdržují se v hustém podrostu křovin, kde se intenzivně krmí. Zvýšená hmotnost a tučnost odchycených samic dávají tušit, že se připravují na hnízdění. Určení pohlaví je však problematické, protože protahující ptáci postrádají jediný spolehlivý rozlišovací znak – hnízdní nažinu.

Od května zhruba do poloviny června můžeme vzácně na hnízdištích slavíků obecných prokázat i přítomnost slavíka tmavého podle zpěvu, pozorováním nebo odchylem. V poslední době jsme například se spolupracovníky potvrdili analýzou DNA, že samec, zastihnutý v hnízdní době v obsazeném revíru slavíků obecných, je opravdu „čistým“ slavíkem tmavým beze stop křížení. Může se jednat o nehnízdícího ptáka či příslušníka smíšeného páru. U odchycených slavíků bychom proto měli kontrolovat stupeň vyvinutí hnízdní nažiny a stav kloaky a zapsat či vyfotit formuli křídla s důrazem na první ruční letku. Hnízdění čistého páru sla-

víků tmavých se zejména na sušších biotopech slavíka obecného nepředpokládá. Při kroužkování slavičích mláďat v jakémkoliv prostředí je však vždy dobré věnovat pozornost i jejich rodičům. Vyhne se tak případným chybám v determinaci.

Na podzimním tahu, který probíhá od srpna zhruba do půlky září, zastihneme slavíky tmavé i v netradičním prostředí, jako jsou polní hnojiště, rákosiny a různé ruderalní plochy, nejčastěji však opět okolo vody. Ve většině případů se jedná o tohoroční ptáky s oblibou navštěvující zejména keře bezu černého se zralými plody. Ojedinelý výskyt je zmiňován i z nočních odchytů za pomoci reflektoru na hřebenech našich hraničních hor (ČERVA et al. 2003).

Pozorování slavíků tmavých na území ČR v poslední době přibývá, stejně jako zpráv o možných smíšených hnízdních. Na ně upozorní zejména nápadný zpěv samců slavíka tmavého. Pozor ovšem na značnou přízpusobivost jejich repertoáru slavíka obecnému v místě společného výskytu! Kontaktní hlas slavíka tmavého (ačkoliv je odlišný od předchozího) jen stěží dokáže upozornit nezavěšeného ornitologa na možnou přítomnost samice slavíka tmavého. Proto jsou smíšené páry tvořené samicí slavíka tmavého a samcem slavíka obecného daleko hůře zjištělné. Hybridní jedince, vzniklé společným křížením obou slavíků, nelze určit jinak než pečlivým posouzením odchyceného jedince. Zde se tedy jeví velmi důležitým pořízením detailních snímků, nejlépe obou rozevřených křídel. Tato problematika a mnoho dalšího ze života slavíků je představeno na adrese: <http://pavelkverek.blog.cz>.

Literatura

- ČERVA L., ROSMUS J., JELÍNEK J., ZICHA F., HOVORKA L. 2003: Odchyt ptáků v sedle nad Voseckou boudou v letech 2001 a 2002. *Zprávy ČSO* 56:13–16.
- HUDEC K. 1983: Fauna ČSSR. Ptáci 3/I. *Academia*, Praha.
- KVEREK P. 1998: Dochází ke křížení slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) se slavíkem tmavým (*L. luscinia*)? *Panurus* 9:99–102.
- KVEREK P. 2007: Pozor na možné křížence slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) se slavíkem tmavým (*L. luscinia*) *Kroužkovatel* 3:21–23.
- KVEREK P., STORCHOVÁ R., REIF J. & NACHMAN M. W. 2008: Výskyt křížence slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) a slavíka tmavého (*L. luscinia*) na území České republiky potvrzen genetickou analýzou. *Sylvia* 44:17–26.
- ŠŤASTNÝ K., RANDÍK A., HUDEC K. 1987: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR 973/77, *Academia*, Praha.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V., HUDEC K. 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice. *Aventinum*, Praha.

Slavík tmavý, samice (Dolní Bousov /MB/ 17. 5. 2009). Dobře je patrné skvrnění hrudi i spodních krovek ocasních. Foto: P. Kverek.

Akce *Acrocephalus* v CHKO Poodří

Jaroslav Koleček¹, Karel Pavelka², Michaela Krestová & Martin Vymazal

¹e-mail: j.kolecek@email.cz

²e-mail: karel.pavelka@centrum.cz, tel.: 737 129 019

Akce *Acrocephalus* mají na našem území tradici dlouhou desítky let. První odchyty proběhly v 70. letech minulého století a dodnes na několika místech v letních měsících stále probíhají. Hlavním cílem těchto akcí je dlouhodobý monitoring pohnízdnic populací rákosiných druhů ptáků a studium ptačí migrace. Kromě samotného ornitologického výzkumu je neméně důležitým posláním školení nových kroužkovatelů. Snad nejznámějším příkladem je kroužkování na rybníku Řežabinec (např. ŠEBESTIAN 2008) a na Žehuňském rybníku (JELÍNEK & URBÁNEK 2006). Další akce probíhaly či stále probíhají např. na Pohránovském (PRŮCHOVÁ 1983) a Bohdanečském rybníku (ŠTANCL 1980) a na Heřmanuském stavu (STOLARCZYK 1990). Na monitoring rákosiných druhů ptáků je zaměřena také akce „Nesyt“ (CHYTIL & PELLANTOVÁ 2000) a další. Tento příspěvek je věnován akci *Acrocephalus* pořádané na rybnících u Bartošovic v CHKO Poodří.

Bartošovické rybníky (okres Nový Jičín, kvadrát 6374, 240 m n. m.) tvoří dva větší rybníky – Horní (34 ha) a Dolní Bartošovický rybník (70 ha) a dva malé rybníky – Dědíkův rybník a rybník Na Cigánce. Lokalita je velmi příhodná pro hnízdění vodních a rákosiných druhů ptáků (rozlehlý litorál a s ním spojené rákosové a orobincové porosty). Poloha v srdci Moravské brány z nich dělá rovněž významnou tahovou zastávku (viz KRESTOVÁ 2007).

První souvislý odchyt ptáků se v Bartošovicích uskutečnil v roce 1984. Do linie o délce 150 m postavené v rákosině Dolního rybníka (3 ha) se v době od 28. 8. do 3. 9. podařilo odchytit celkem 748 ptáků. Odchyt zajišťovali členové Východočeské pobočky ČSO – S. Průchová, P. Lumpe a V. Šoltys. Současně probíhala akce na Heřmanuském stavu, kde se chytalo již v roce 1978. Vlastní *Acrocephalus* byl v Bartošovicích pod vedením I. Literáka zahájen v letech 1986–1990. Chytalo se do sítí typu Z (hrubší vlákna než současné typy 1000) v linii 150 m. Odchyty probíhaly přibližně mezi 7. 7. a 1. 9. Další

Horní Bartošovický rybník, v jehož blízkosti jsou odchyťová stanoviště, je jednou z nejcennějších lokalit v Poodří. Foto: J. Koleček

odchyt se na lokalitě uskutečnil až v roce 1998 (linie z více typů sítí) ve spolupráci se studenty a pedagogy PřF Ostravské univerzity. Od roku 2003 probíhají odchyty každoročně od poloviny července do konce srpna na původní linii (150 m) do hrubších sítí typu 1000. Počínaje rokem 2008 je kolmo na tuto linii instalováno dalších 100 m jemných sítí. Paralelně s akcí na lokalitě doplňkově probíhá odchyt labutí velkých, dravců, bahňáků, ledňáčeků říčních, křovinných druhů a druhů lužního lesa.

V letech 2003–2008 bylo na hlavní linii (150 m) odchyceno celkem 7 023 ptáků. V roce 2008 bylo dalších 956 ptáků odchyceno na nové linii (100 m). Dalších několik set ptáků bylo okroužkováno při doplňkových odchycích na lokalitě. Nejčastěji chytanými druhy v tomto období byly (řazeno od nejpočetnějšího): rákosník proužkovaný (*Acrocephalus schoenobaenus*), rákosník obecný (*A. scirpaceus*), vlaštovka obecná (*Hirundo rustica*), rákosník zpěvný (*A. palustris*) a velký (*A. arundinaceus*), konipas luční (*Motacilla flava*) a sýkora modřinka (*Cyanistes caeruleus*). Mezi další početně chytané druhy patří budníček menší (*Phylloscopus collybita*), pěničce černohlavá (*Sylvia atricapilla*), strnad rákosní (*Emberiza schoeniclus*) a cvrčilka slavíková (*Locustella luscinioides*). Vzácně se chytají např. slavíci modráčci (*Luscinia svecica cyaneacula*), chrástali kropenatí (*Porzana porzana*), z největších vzácností lze jmenovat chrástala malého (*Porzana parva*), bukáčka malého (*Ixobrychus minutus*), mimo linii dále včelojeda lesního (*Pernis apivorus*) a jespáčka ploskozobého (*Lymnocyptes minimus*).

V letech 1985–1989 se na lokalitě podařilo odchytit celkem 13 424 ptáků. Ve srovnání s lety 2003–2008 byli v tomto období hojnější zejména: rákosník zpěvný (v roce 1988 nejpočetnější rákosník), vlaštovka obecná (v roce 1988 bylo okroužkováno více vlaštovek než všech ptáků v roce 2004), břehule říční (*Riparia riparia*), budníček větší (*Phylloscopus trochilus*) a moudivláček lužní (*Remiz pendulinus*). Naopak vyšší početnosti dosahovali v letech 2003–2008 zejména rákosník velký a proužkovaný, konipas luční a pěničce černohlavá. Příčiny rozdílů mezi sledovanými obdobími mohou být různé. Významnou roli patrně hrají změny lokality (více křovin v rákosině, kolísání hladiny rybníků, změna nocoviště vlaštovek apod.) nebo sezónní vlivy, neméně podstatné jsou však i dlouhodobé změny v početnosti jednotlivých druhů v širším měřítku.

Podíl všech zpěvných odchytů na celkovém počtu odchycených ptáků

se v letech 2003–2008 pohyboval nejčastěji mezi 10–15 %. Bylo získáno i několik desítek dálkových a meziročních zpětných hlášení. Jmenujme především rákosníka proužkovaného, který mezi 29. a 30. 7. 2007 urazil vzdálenost 400 km, a byl odchycen u Szegedu na jihovýchodě Maďarska (KLVANA 2007). Zahraniční zpětná hlášení však byla získána také z Belgie, Francie, Chorvatska, Polska, Rakouska a Španělska. V rámci ČR byli ptáci nejdále zastíženi na Žehuňském rybníce (rákosník proužkovaný). Na lokalitě byli naopak několikrát zaznamenáni rákosníci velcí (jeden pták dva roky po sobě) s chorvatskými, rákosník proužkovaný se slovinským a konipas luční s polským kroužkem.

Největším současným problémem, se kterým se akce díky svému rozsahu potýká, je pravidelný nedostatek kroužkovatelů. Proměnlivá délka v jednotlivých letech komplikuje meziroční srovnání výsledků. Chceme proto touto cestou pozvat všechny kroužkovatele a další zájemce, aby přijeli poznat nejen tuto atraktivní lokalitu, ale i nové kolegy a přátele. Akce je mimořádně vhodná pro začínající ornitology, „birdwatchery“ a zejména pro uchazeče o kroužkovací licenci, jimž je věnována zvláštní pozornost (seznámení s různými technikami odchyty aj.).

Na závěr bychom rádi poděkovali desítkám kroužkovatelů a pomocníků, bez nichž by akce v tomto rozsahu nemohla probíhat. Jsou to zejména J. Bartoniček, J. Beneš, R. Gadas, M. Jakubec, J. Košťál, Z. Kukla, A. Rulfová, D. Rymešová, J. Sedláček, T. Telenský a řada dalších.

Literatura:

- CHYTIL J. & PELLANTOVÁ J. 2000: Odchyt ptáků na rybníku Nesyt v letech 1978–1984. *Sylvia* 36(2):106–112.
- JELÍNEK M. & URBÁNEK L. 2006: Výsledky odchytové akce „Acrocephalus“ v NPR Žehuňský rybník v letech 2001 až 2005. *Kroužkovatel* 1:22.
- KLVANA P. 2007: Podzimní pospíchání. *Ptačí svět* 2/2007:15.
- KRESTOVÁ M. 2007: Akce Acrocephalus v CHKO Poodří. *Ptačí svět* 1/2007:20–21.
- PRŮCHOVÁ S. 1983: Shrnutí prozatímních výsledků akce Acrocephalus na Pohránovském rybníku u Pardubic. *Sborník Východočeské pobočky ČSO Pardubice* 5:67–68.
- STOLARCZYK 1990: Acrocephalus 1990 – Heřmanský stav u Ostravy. *Acrocephalus* 13:15–17.
- ŠEBESTIÁN J. 2008: Akce „Acrocephalus“ v NPR Řežabinec – odchyceno již 25 000 ptáků! *Kroužkovatel* 5:18–29.
- ŠTANCL L. & ŠTANCLOVÁ H. 1985: Akce „Acrocephalus“ na Bohdanečsku v roce 1984. *Sborník Východočeské pobočky ČSO Pardubice* 7:41–49.

Jak se žije dudkům?

Lukáš Viktora¹ & Ondřej Illich

¹Česká společnost ornitologická, Na Bělidle 34, Praha 5, 150 00, e-mail: viktora@birdlife.cz

V České republice nepatřil dudek chocholatý nikdy k běžným a hojným druhům, jeho dřívější výskyt byl však souvislejší. K výraznému úbytku došlo v 50. a 60. letech minulého století, kdy v důsledku systémových změn zemědělství zmizeli dudci z většiny území republiky s výjimkou jejich jižních částí. Početnější jsou od té doby pouze na jižní Moravě, která komunikuje s populacemi v sousedním Rakousku. Na podobném principu zřejmě funguje také izolovaná populace na Třeboňsku. Odhad velikosti naší národní populace v letech 1985–1989 činil 60–120 párů, pro období 2001–2003 byl víceméně shodný: 70–140 párů.

V posledních letech údajů o hnízdním výskytu dudků v Čechách mírně přibývá, což může souviset s jejich rostoucími počty v Němecu a Rakousku (např. ve vinařských oblastech Wagram a Wachau u Kremsu, kde se údajně díky cílenému vyvěšování budek podařilo

během šesti let počty hnízdicích párů zvýšit ze dvou na současných 50!). Naopak na Slovensku dochází po ztrátách potravních biotopů k poklesu jejich stavů, patrně především v nížinách.

Ačkoli díky pracím KUBÍKA (např. 1994) víme o některých aspektech hnízdní biologie dudků poměrně dost – o datech přiletu a celého průběhu hnízdění, o velikosti snůšky, počtech mláďat, hnízdní úspěšnosti, frekvenci krmění a potravě – další nám dosud zůstávají do značné míry utajeny. Jedná se například o soudržnost párů, fidelitu a filopatrii, preferenci hnízdních a potravních biotopů apod. Absence těchto znalostí je způsobena velmi nízkým počtem výsledků kroužkování. V období 1934–2004 u nás sice bylo okroužkováno celkem 1505 dudků, ovšem v letech 1990–2004 pouze 75 ex., a to ještě do roku 2001 na území celého bývalého Československa, přičemž naprostá většina těchto ptáků byla kroužkována na Slovensku. Například v letech 2003–2004 nebyl v České republice okroužkován ani jeden dudek. Co je však ještě horší – od roku 1980 do roku 2009 dokonce nebylo evidováno žádné zpětné hlášení!

V roce 2005 jsme se proto rozhodli navázat na předchozí vlastní zkušenosti z Východoslovenské nížiny a začali se na kroužkování dudků specializovat. Zároveň jsme se zaměřili na studium některých prvků hnízdní biologie dudků ve vytipovaných lokalitách České republiky.

Hledali jsme lokality se stabilní populací, kde bude možné sledovat současně více párů bez nutnosti přejíždět na větší vzdálenosti. Po pečlivé úvaze jsme zvolili oblast Milovického lesa, tvořeného oborami Bulhary a Klentnice, spravovanými Lesy České republiky, s. p. Získali jsme podporu lesního závodu Židlochovice, takže nám je povolen vstup do obou obor v době hnízdění, kdy je zde pohyb veřejnosti omezen. Jako další lokalitu jsme zvolili rovněž oboru, tentokrát u Jabkenic na Mladoboleslavsku, kde jsme od vlastníka Ing. K. Nováčka i správce P. Valenty získali nezbytné povolení ke vstupu.

Práci v terénu jsme založili na přímém vyhledávání hnízd, spojeném s vizuálním pozorováním ptáků, zaměřeným na sledování preference potravních stanovišť, frekvence krmění a složení přinášené potravy. Zároveň provádíme sledování početnosti volajících samic, spojené s odhadem celkové početnosti dudků ve sledovaných územích.

Soudržnost párů, vazbu na hnízdiště a na rodiště sledujeme pomocí kroužkování a následných opakovaných odchytů. Adultní ptáky chytáme do nárazových sítí. Volající samce, obhajující hnízdní okrsek, vábíme pomocí reprodukce zvukových záznamů. Tento způsob odchytu má svá četná úskalí. Samec obhazuje značně rozlehlé teritorium. Stěžejní roli proto hraje výběr místa, kde se o odchyt pokusíme. Pokud provokujeme samce na okraji hnízdního okrsku, reaguje sice poměrně dobře přiletem nad místo, odkud je záznam přehráván, ovšem neopustí korunu stromu a odchyt je ve většině případů neúspěšný. Pokud se o odchyt pokusíme v období hnízdní péče, má smysl se zaměřit pouze na spárované samce. Nespárované samci v této době reagují velmi liknavě anebo vůbec. Naopak v počátku hnízdění je reakce všech samic velmi dobrá.

Odchyt kompletních párů provádíme v blízkosti hnízda podle situace buď s využitím atrapy sýčka, nebo instalací sítě do příletových tras obou krmicích ptáků. Odchyt je prováděn co nejšetrněji, po pečlivém výběru vhodného místa s cílem minimalizovat dobu odchytu. Pokud nedojde do 30 min. k úspěšnému odchytu obou rodičů, od dalších pokusů upouštíme. Vždy usilujeme o odchyt kompletního páru, abychom mohli vést záznamy o jejich soudržnosti.

Ke kroužkování mláďat ve hnízdech jsme přistoupili až v roce 2009 po získání souhlasu vedení Kroužkovací stanice Národního muzea, se kterým svůj záměr vždy předem konzultujeme. Předcházela mu několikaletá příprava, spočívající v detailním sledování chování rodičů na hnízdišti a jejich reakce na náš pohyb v blízkosti hnízda. Kroužkování mláďat ve hnízdech je prováděno s největší opatrností. Nejprve zjistíme, zda kondice a věk mláďat, stejně jako charakter dutiny, vůbec kroužkování umožňují. V tom je nám neocenitelným

Dudci ke hnízdění preferují přirozeně vzniklé dutiny, především u paty stromu.
Foto: L. Viktora

pomocníkem kolonoskop, sofistikovaný přístroj, používaný v inter-ní medicíně, který nám laskavě zapůjčila společnost Olympus. Mlá-ďata kroužkujeme převážně v odpoledních hodinách, kdy jsou nakr-mená, a pouze v případě, že jsou předtím úspěšně odchyceni oba rodiče. Zamezíme tím jejich zbytečnému stresování pohybem v těs-né blízkosti hnízda. Teprve po okroužkování a bezpečném vrácení všech mláďat do hnízda jsou vypuštěni i oba rodiče, a to v dostatečné vzdálenosti od hnízda, které v následujících dnech z bezpečné vzdá-lenosti opakovaně kontrolujeme, abychom se přesvědčili, že nedošlo k žádnému narušení průběhu hnízdění.

A výsledky?

Jak již bylo řečeno, snažili jsme se při hledání vhodných lokalit výskytu dudků navazovat na dřívější dlouholeté zkušenosti s jejich odchvy na východním Slovensku. Zde byl dudek ptákem otevře-né krajiny, především pastvin, vinohradů a rozlehlých pískoven. Potravní stanoviště byla téměř vždy v otevřeném prostoru. V oko-lí Královského Chlumce, kde bylo centrum našeho působení, byly totiž původní panonské doubravy nahrazeny monokulturou trnovníku akátu s poměrně rozvinutým keřovým patrem. Takové porosty neposkytují dostatek vhodných dutin ani potravy. Pastvi-ny na hlinito-písčitéch až písčitéch půdách s řídkým vegetačním pokryvem tak byly ideálním stanovištěm pro sběr potravy. Zato typických hnízdních příležitostí tam bylo poskrovnu. Proto se není čemu divit, že ptáci běžně využívali ke hnízdění tak neobvyklá místa jako skládky, hromady sutě, opuštěné nory vlh, dutiny ve stěnách kamenolomu a dokonce i takovou raritu, jakou byla nádrž automobilu, ve které opakovaně úspěšně vyhnízдили! Je tedy zřejmé, že pro výskyt dudků je dostatečná potravní nabídka rozhodující. Bohužel s rozpadem družstevního hospodaření a s ním spojeným zánikem pastevevctví došlo k zarůstání pastvin, zániku potravních biotopů a následnému dramatickému úbytku dudků.

Troufáme si říci, že se srovnatelnými lokalitami se u nás nesetká-me. Existuje zde však obdoba zmíněného prostředí – velké obo-ry. V nich jsou naplněny důležité podmínky: pravidelně spásaný bylinný kryt, zajišťující dostupnost hmyzí potravy, především pon-rav, jež tvoří převážnou část jídelníčku dospělých ptáků i mláďat a přehledný terén, nezbytný pro ptáky pohybující se na zemi. Dal-ším důležitým předpokladem výskytu dudků je přítomnost leh-kých až písčitých půd, ve kterých snáze hledají potravu.

Vybraná lokalita Milovického lesa, respektive obor Bulharské a Klentnické, zmíněné požadavky zcela splňuje. Zásadním rozdí-lem oproti východoslovenským lokalitám je převaha lesních porostů (tvoří cca 70 % rozlohy obor). Zbylou plochu představují pastviny

a malé plochy polních kultur. V lesních porostech převažují tep-lomilné doubravy, na které navazují porosty mezofilní, převážně dubohabřiny prostoupené jasanem. Ptáci preferují rozvolněné okra-je teplomilných doubrav s jasanem, které jsou situovány především na jižně orientovaných svazích a v blízkosti jejich vrcholů. V tomto prostředí obsazují vhodné dutiny, obhajují hnízdní okrsek a sbíra-jí potravu. Dosud tomu tak bylo ve všech 15 zjištěných případech hnízdění. Je zajímavé, že navzdory relativně velké nabídce dutin od datlovitých ptáků byla dosud vždy využita přirozeně vzniklá dutina, především u paty stromu. Domníváme se, že preference takto umís-těných přirozených dutin má dvě příčiny: jsou často velmi prostorné a jejich dno je pokryto vrstvou ztrouchnivělého dřeva, která udržuje specifické klima. To dutiny datlovitých ptáků většinou nesplňují.

Také srovnávané prostředí Jabkenické obory v zásadě potvrz-je potravní i hnízdní nároky zjištěné na jižní Moravě. Zde jsme se ovšem setkali s opravdovou raritou. Hnízdní dutinu jsme po dlou-hém hledání objevili v koruně již řadu let suchého dubu ve výšce 24 m nad zemí! Hnízdní dutina ale přesto splňovala podmínky vel-ké prostornosti i vrstvy trouchu.

Literatura uvádí, že dudci běžně létají na velké, až několikakilo-metrové vzdálenosti za potravou, což potvrzují i naše zkušenosti ze Slovenska. V Milovickém lese dudci sbírají potravu v řadu desítek až stovek metrů, tedy prakticky uvnitř hnízdního okrsku. Vynaklá-dají tak mnohem méně energie a také frekvence krmení mláďat je vyšší, než jakou jsme zaznamenali na slovenských lokalitách. Tepr-ve další pozorování mohou potvrdit hypotézu, zda tyto výhody přispějí k vyššímu reprodukčnímu úspěchu, jak to již ostatně pro-kázali švýcarští ornitologové v oblasti Valais na horním toku Rhó-ny, kde díky umístění budek v těsné blízkosti potravních teritorií signifikantně vzrostla velikost snůšek i počet vyvedených mláďat.

Jde to pomalu, ale přece!

Náš počáteční optimismus ohledně počtu okroužkovaných ptá-ků vzal velmi rychle za své. Dudek je navzdory svému nápadnému vzezření v lesním prostředí velmi nenápadný a plachý pták. Tento fakt znásobený značnou velikostí obhajaného teritoria způsobil, že naše zásoby kroužků typu „K“ se příliš netenčily. Přestože jsme se nepochybně pohybovali v teritoriích hned několika párů, nedařilo se nám zpočátku hnízda nacházet a často o našem úspěchu rozhodla náhoda. Přesto se nám během pěti let podařilo nalézt 15 obsazených dutin, okroužkovat 62 dudků a získat dva cenné výsledky kroužko-vání. V jednom případě jsme zjistili, že samec, kroužkovaný v roce 2008, hnízdil v následujícím roce s jinou samicí v dutině cca 120 m vzdálené od původního hnízda. V dalším případě jsme kontrolovali na hnízdišti samce ve druhém roce života, označeného německým kroužkem. Na základě poskytnutých údajů byla prokázána komuni-kace ptáků z oblasti rakouského Wagramu, kde byl samec jako mlá-dě v hnízdní budce kroužkovaný, s populací na jižní Moravě. Zároveň se jedná o první zastižení cizího kroužkovance v České republice.

I přes tyto dílčí úspěchy se nám zatím cíle, které jsme si stanovili, naplnit nepodařilo. Stále nevíme, zda se dospělí ptáci vracejí na hnízdiště se shodným partnerem, ani kde poprvé zahnízdí námi kroužkovaná mláďata. Dudek si tak některá svá tajemství nadále uchovává.

Závěrem bychom rádi poděkovali všem, kdo nám pomáhají a usnadňují naši práci v terénu. Náš dík patří jmenovitě J. Jochovi, P. Martináskovi, J. Řádkovi a J. Srncovi (Lesní závod Židlochovi-ce), K. Nováčkovi a P. Valentovi (Obora Jabkenice), M. Němečkovi (Lesní správa Nymburk), T. Illichovi, P. Voříškovi, firmě Olympus a vedení Kroužkovací stanice Národního muzea.

Literatura:

KUBÍK, V. 1994: K poznání dudka chocholatého (*Upupa epops*). Zpr. JMP ČSO 12:5–14.

Konec kukaček v Čechách?

Peter Adamík | email: peter.adamik@upol.cz

V úvodu předesílám, že tomu tak zatím není, ale nevypadá to moc růžově. Poslední údaje z Jednotného programu sčítání ptáků ukazují na mírný celorepublikový pokles početnosti kukaček obecných a pro vás kroužkovatele bude jistě zajímavé i zjištění, že naše kroužkovací záznamy vypovídají o poklesu výskytu kukaček u jejího kdysi hojného hostitele ůhýka obecného.

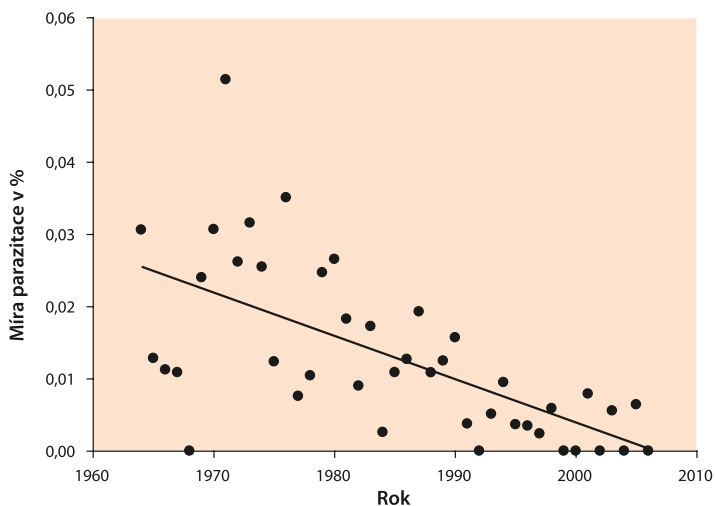
Před několika lety, když jsme ručně převáděli část kroužkovacích záznamů o pulli ůhýků do počítače (bylo jich na několik desítek tisíc), jsem si při studiu literatury povšiml prací maďarských ornitologů, kteří poukazovali na náhlé vymizení parazitace ůhýka obecného kukačkou. Na našem území přitom Václav Čapek uváděl ůhýka obecného jako třetího nejčastěji nacházeného hostitele kukačky. Dodatečně jsme se tedy dali i do přepsání kroužkovacích seznamů s pulli kukaček s cílem ověřit, jak je to s parazitací ůhýka v posledních desetiletích. Za roky 1964–2006 jsme z databáze Kroužkovací stanice získali údaje o 787 pulli kukaček u 23 hostitelských druhů. Z těchto údajů průměrně u 33 % záznamů kroužkovatelé nevedli druh pěstouna. Potěšitelné ale bylo zjištění, že meziročně rostl počet hlášení s určením druhu. Následně jsme pro každý rok vypočítali procentuální zastoupení kukaččích pulli z ročních počtů hnízd, ve kterých byli kroužkovani ůhýci. Tyto roční míry „parazitace“ jsme pak vynesli na časovou osu. V souladu s maďarskými autory jsme tak pro naše území zjistili velice náhlý úbytek výskytu kukaček u ůhýků (Obr. 1). Za léta 1964–2006 byly kukačky nalezeny v průměru u 1,04 % hnízd ůhýka, ovšem v letech 1964–1973 to bylo ve 2,19 % hnízd a v letech 1997–2006 již jenom u 0,37 % hnízd. Příčin náhlého poklesu parazitace může být několik. ůhýci se např. mohli naučit lépe rozpoznávat kukaččí vejce, a tak je mnohem častěji vyhazovat z hnízda. Druhou možností je, že došlo ke snížení stavů lokálních hnízdních populací ůhýka a pro kukačku se stalo vyhledávání hnízd ůhýků neekonomickým. Ve prospěch této druhé myšlenky mluví dosavadní cizí práce na jiných druzích hostitelů, ale také údaje z Česka. Skupina pro výzkum ůhýkovitých zveřejňuje každoročně na svém webu <http://lanius.wz.cz> údaje o hnízdní biologii ůhýka. Když jsme z těchto údajů použili data o početnosti hnízdních párů a dali je do souvislosti s parazitací ůhýků v daných okresech, zjistili jsme, že okresy, kde se doposud vyskytuje kukačka jako parazit ůhýka, mají mnohem vyšší velikosti hostitelských populací než okresy s absencí parazitace (průměrně 140 vs. 40 hnízdních párů). Zdá se tedy, že pokud budou hostitelé prospívat a hnízdit v hojných počtech, tak to bude k prospěchu i kukačkám.

Tato práce poukazuje na to, že kroužkovací data mají velkou hodnotu a předmětem kroužkovací činnosti není dnes už jen čekat na zpětné hlášení z ciziny. Naopak odchytem a okroužkováním ptáka teprve začíná sběr biologických údajů. V případě kroužkování mláďat by mělo být samozřejmostí zaznamenávat údaje o opakovaných kontrolách ke stejnému hnízdu, osud hnízda nebo jeho umístění. Ze všeho nejcennější je systematická práce na vybraném druhu ptáka a to rok za rokem s neutichajícím elánem. Nějak jsme pozapomněli i na vyplňování hnízdních karet. Poslední poznámka se týká samotné kukačky. Pro každého kroužkovatele by mělo být věcí stavovské hrdosti vyplňovat do kroužkovacích výkazů i údaje v poznámkách o druhu hostitele, případně věku mláďete. Bohužel tyto údaje opomíjejí vyplňovat jak dobrovolní, tak i profesionální ornitologové.

Celá původní práce vyšla v nizozemském ornitologickém časopise *Ardea*. Autoři velice rádi zašlou kopii práce případným zájemcům. Stačí se obrátit na Kroužkovací stanici nebo na email autora.

Citace práce: ADAMÍK, P., HUŠEK, J. & CEPÁK, J. 2009: Rapid decline of Common Cuckoo *Cuculus canorus* parasitism in Red-backed shrikes *Lanius collurio*. *Ardea* 97:17–22.

Obr. 1 Dlouhodobá změna (roky 1964–2006) ve výskytu mláďat kukačky obecné (v %) v hnízdech ůhýka obecného v České republice.

Pokles počtu zpětných hlášení je celoevropským problémem!

Jaroslav Cepák | KS NM, e-mail: birdringczp@vol.cz

Starší kolegové kroužkovatelé často vzpomínají na „zlatá šedesátá“, kdy od některých běžně kroužkovaných druhů ptáků „chodilo“ výrazně více zpětných hlášení (zejména těch ze vzdálené ciziny) než v současnosti. Někteří i vymýšlejí různé způsoby, jak tento trend zvrátit – zvětšením písma na kroužcích počínaje a letákovou kampaní a šířením osvěty mezi obyvatelstvem konče.

Snižování počtu zpětných hlášení je ale celoevropským problémem a nevyhnuło se ani zemi ornitologii a kroužkování zaslíbené – Velké Británii. Kolegové z britské kroužkovací centrály nezůstali ale pouze u diskuzí a konstatování a celou problematiku podrobili důkladné analýze. Zjistili, že i ve Velké Británii postihly změny v návratnosti kroužků (= zpětná hlášení kroužkovanců nalezených mrtvých) všechny skupiny ptáků. Celkově se počet zpětných hlášení značně snížil, pouze u několika druhů došlo ke zvýšení návratnosti. Ta ale byla většinou způsobena změnou chování ptáků vlivem lidské činnosti. Např. u sovy pálené dochází ke zvýšené mortalitě na silnicích (nárůst frekvence provozu), u čížka lesního došlo k výraznému nárůstu početnosti ptáků využívajících v zimě a předjaří přikrmování v intravilánech.

Zásadní příčina poklesu počtu hlášení kroužků ptáků nalezených mrtvých podle autorů tkví především ve změně lidského chování. Zejména je to obecná neochota lidí zabývat se „věcmi veřejnými“ – hledáním adresy a ohlašování nálezů (na kroužku je pouze název instituce), neochota vůbec se dotýkat mrtvého ptáka (mediální „masáž“ v případě ptačí chřipky) a svou roli také jistě hraje menší pohyb lidí ve volném terénu (mimo cesty či turistické trasy).

Citace práce: ROBINSON, R. A., GRANTHAM, M. J. a CLARK, J. A. 2009: Declining rates of ring recovery in British birds. *Ringing & Migration* 24:266–272.

Používání ocelových kroužků

Jaroslav Koleček¹, Petr Klvaňa²

¹ e-mail: j.kolecek@email.cz

² KS NM, e-mail: birdring1@iol.cz

Ocelové kroužky se v našich podmínkách používají teprve několik let. K jejich zavedení vedly Kroužkovací stanice zkušební s dvěma skupinami druhů. První z nich tvoří ptáci, kteří jsou schopni svým zobákem nasazený hliníkový kroužek poškodit (a tím nezřídka i vlastní běhák) nebo otevřít – např. dravec, datel černý, dlask, křivka nebo krkavec. Vzhledem ke kolísání kvality hliníkových kroužků, kdy některé dodávky byly z velmi měkkého plechu, přistoupila KS k nahrazení hliníkových kroužků ocelovými. Druhou skupinou jsou dlouhověké druhy, které žijí ve vodním prostředí. U těchto druhů dochází během života k obroušování kroužku, údaje na něm se stávají nečitelnými, v krajním případě dochází po deseti a více letech k jeho rozlomení. Obrus čísel na kroužku nemusí trvat mnoho let, z vlastní zkušenosti můžeme potvrdit obroušení hliníkového kroužku u poláka velkého již po dvou letech a podobná situace je i např. u hus velkých.

V poslední době bývá mezi kroužkovateli často diskutována problematika související s používáním ocelových kroužků. Při nasazování kroužku z tvrdé oceli (novější typy BX, CB, CX, DX, ET) je logicky nutné vyvinout větší úsilí a dbát zvýšené opatrnosti. Často se stává, že kroužek „pruží“ a není snadné jej zcela dovřít. Každý kroužkovatel by měl pro tyto případy mít ve výbavě velikostně odpovídající kvalitní kleště. Při používání větších typů ocelových kroužků pomůže, když při jejich zavírání okraje kroužků trochu „přecvaknete“. Ocelový kroužek se po vyjmutí z kleští mírně vrátí zpět, a když ho zovalizujete, bude dobře dovřený.

Hliníkový kroužek s patrným opotřebením.

Foto: J. Vrána

U malých typů ocelových kroužků není tento postup vhodný. Zkušenosti kroužkovatelů ukazují, že na dovření kroužků typu ZX jsou nejvhodnější kvalitní kleště s předvrtaným otvorem. Pozor, nelze použít kleště s předvrtanými otvory na hliníkové kroužky Z, jelikož ocelové kroužky mají menší průměr a těmito otvory ocelové kroužky nedovřete. Pro ty, kteří kroužkují kroužky ZX spíše výjimečně, máme náhradní řešení. Kroužek se ještě před nasazením na nohu ptáka, podobně jako u větších typů, naprázdno dotáhne a „přecvakne“ tak, aby se jeho okraje překrývaly. Po roztažení do původní polohy je ocel možné při opětovném dovření lépe ohnout a při nasazování snáze dovřít. Tento postup je sice pracnější, avšak pro ptáky bezpečnější, než snaha kroužek dotáhnout velkou silou.

Volby ve Společnosti spolupracovníků Kroužkovací stanice Národního muzea v Praze

Jiří Horáček | místopředseda představenstva SSKSNM

Volby do představenstva Společnosti spolupracovníků a její revizní komise se uskuteční během konání valné hromady Společnosti, která proběhne na letošním podzimním Aktivu kroužkovatelů. Termín, pravděpodobně říjnový či listopadový, bude ještě upřesněn. Návrhy na kandidáty do představenstva a revizní komise (samozřejmě po souhlasu navržených se svou kandidaturou) zasílejte, prosím, na email horac.lvl@volny.cz nebo na adresu Jiří Horáček, Na Okruhu 385, 142 00 Praha 4-Písnice, a to do 30. 6. 2010.

Dle platných stanov Společnosti je její představenstvo nejméně sedmičlenné a nejvýše patnáctičlenné, revizní komise pak tříčlenná.

Kroužkovatel – zpravodaj Společnosti spolupracovníků
Kroužkovací stanice NM

Vydává Společnost spolupracovníků

Kroužkovací stanice Národního muzea, Hornoměřcholupská 34,
110 00 Praha 10

Výkonný redaktor: Alena Klvaňová • Redakční rada: Petr Klvaňa,
Miroslav Jelínek, Zdeněk Valeš, Peter Adamík, Jaroslav Koleček
Grafický návrh a sazba: Jiří Kaláček • Tisk: Dekameron, Brno

Kroužkovatel uveřejňuje:

- Informace z Kroužkovací stanice NM
- Informace ze Společnosti spolupracovníků KS NM
- Příspěvky zaměřené na metodiku odchyty a určování stáří a pohlaví ptáků
- Příspěvky zabývající se problematikou tahu ptáků

Náplní podzimního čísla je Zpráva Kroužkovací stanice za předchozí rok.

Rukopisy příspěvků zasílejte elektronicky na mailovou adresu Kroužkovací stanice: birdringczp@vol.cz.

Náklad: 500 výtisků, ISSN 1803-1552

